مقاله تحقیقی

مجله سلامت و سالمندی خزر، دانشکده پرستاری مامایی فاطمه زهرا (س) رامسر
دوره سوم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۷، صفحه۵۰-۴۳

عوامل تسهیل‌گر بحران معنا در سالمندان: یک مطالعه کیفی

معصومه اسمعیلی (PhD)[۱]، فاطمه قاسمی نیایی (MSc) [۲*]

۱-گروه مشاوره، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران
۲-دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

دریافت: ۹۷/۵/۵، اصلاح: ۹۷/۵/۲۵، پذیرش:۹۷/۶/۳

خلاصه

سابقه و هدف: مسئله معنای زندگی در مرحله پایانی چرخه حیات به عنوان مرحله انسجام‌یافتگی در برابر ناامیدی می‌تواند بر سلامت جسمانی و روانی سالمندان تأثیر بسیاری بگذارد، بنابراین هدف از این مطالعه کشف مؤلفه‌های اثرگذار درگذر از بحران معنا بر سالمندی می‌باشد تا با شناخت این مؤلفه‌ها در جهت پیشگیری و رشد اقدامات لازم به عمل آید.

مواد و روش‌ها: در راستای هدف پژوهش، اطلاعات موردنیاز از طریق رویکرد کیفی و روش نظریه مبنایی با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند و در هر مرحله با توجه به تحلیل داده‌های پیشین از بین هفده مرد و زن سالمندی که تمایل به انجام مصاحبه داشتند، صورت گرفت.

یافته‌ها: یافته‌های این پژوهش دربرگیرنده مؤلفه‌های اصلی زایندگی، تیپ شخصیتی، برقراری ارتباطات عاطفی منسجم، کسب جایگاه اجتماعی مجدد و معنویت به‌عنوان عوامل تسهیل گر در دوران سالمندی درگذر از بحران معنا همراه با زیر مؤلفه‌های مرتبط بود.

نتیجه‌گیری: طبق نتایج این پژوهش وجود عواملی زایندگی، تیپ شخصیتی، روابط عاطفی منسجم، کسب جایگاه اجتماعی مجدد و معنویت می‌تواند تسهیل گر گذر فرد در بحران معنا در مرحله سالمندی شود. نتایج حاصل از این پژوهش با توجه به مشکلات و مسائل افراد سالمند فاقد معنای زندگی، توجه درمانگران و مشاوران را به اهمیت این فرایند می‌رساند. البته در این زمینه توجه به تفاوت‌های فرهنگی و شخصی در جریان درمان راهگشا هست.

واژه‌های کلیدی: سالمندی، بحران معنا، نظریه زمینه‌ای.

مقدمه

درک معنای پدیده‌های ناشناخته همواره انسان را به تکاپو و کنجکاوی واداشته و متناسب بااهمیت موضوع عطش او برای یافتن فلسفه آن دوچندان می‌شود. بدیهی است که آدمی در پایان سفر خود کنجکاو معنا و فلسفه حیات پیچیده خویش می‌باشد و تا به آن دست نیابد آرام نمی‌گیرد. زندگی معنادار را می‌توان به‌عنوان یک فرایند باورهای فردی دانست تا یک منبع نهایی از محتوای باورها، هرچه فرد به ارزش‌های بیشتری باور داشته باشد و متعهد باشد احساس می‌کند که زندگی‌اش از معنای بیشتری برخوردار است (۱). احساس معنا از طریق برآورده شدن نیازهای اولیه فرد در مؤلفه‌های هدفمندی، کارآمدی و خود ارزشمندی تحقق می‌یابد، واژه معنا در پرسش از معنای زندگی به سه گونه قابل تفسیر است:۱-معنا به معنای هدف زندگی ۲-معنا به معنای ارزش زندگی ۳- معنا به معنای فایده و کارکرد زندگی(۲). پرسش از معنای زندگی می‌تواند در هر مرحله از حیات فرد مطرح شود اما ویژگی تحولی سالمندی این دوره زندگی را تبدیل به برهه‌ای درخور توجه ازنقطه‌نظر معنای زندگی کرد است . سالمندی"مرحله شکفتگی و رشد یافتگی در برابر ناامیدی " به معنای بازنگری همه‌ی زمینه‌های سابق زندگی و تلاش برای انسجام آن‌ها و حفظ یک حس یکپارچگی از خود در عین وجود و ظهور نقصان‌های فیزیکی می‌باشد. در این مرحله است که فرد به دنبال یافتن معنایی برای زندگی خود و تعبیر رویدادهای زندگی‌اش در قالب آن می‌باشد(۳). بر اساس آمار منتشرشده در سال ۲۰۰۰ حدود شش‌صد میلیون نفر افراد ۶۰ سال به بالاتر در جهان وجود داشتند. این رقم در ۲۰۲۵به یک میلیارد و دویست میلیون نفر (۱۴درصد از کل جمعیت جهان) و در سال ۲۰۵۰ به دو میلیارد نفر (۲۱/۸درصد) خواهد رسید. به‌علاوه امروزه حدود دوسوم افراد سالمند در کشورهای درحال‌توسعه زندگی می‌کنند که این رقم در سال ۲۰۲۵به ۷۵ درصد خواهد رسید(۴).در ایران بر اساس سرشماری عمومی که در سال ۱۳۹۰ انجام شد حدود ۸/۲درصد جمعیت کشور را سالمندان تشکیل می‌دهند . طبق اعلام سازمان ملل پدیده سالمندی در ایران روند پرشتابی دارد. به‌طوری‌که تا سال ۲۰۵۰در هر خانواده ۴نفری ایرانی یک نفر سالمند خواهد بود(۵). با توجه به افزایش جمعیت سالمندان و روند رو به رشد آن‌ها، و با توجه به مسائل و مشکلاتی که ناسازگاری و ناکارآمدی سالمندان می‌تواند برای خود و دیگران ازجمله مراقبت‌کنندگان آن‌ها و جامعه داشته باشد، و ازآنجایی‌که نبود معنا در زندگی سالمندان می‌تواند بر سلامت جسمانی و روانی آن‌ها داشته باشد و سلامت جسمانی و روانی آن‌ها را تحت تأثیر قرار دهد، در این پژوهش تلاش شده است تا با کشف عوامل تسهیل-گر بحران معنا سطح سلامت جسمانی و روانی سالمندان ارتقا داده شود. داشتن معنا و هدف در زندگی ارتباط تنگاتنگی با عوامل روان‌شناختی دارد و منجر به سازگاری سالمندان، رضایت از زندگی، حمایت اجتماعی و دلیلی برای زنده ماندن در آن‌ها می‌شود(۶). اگر شخصی در حیات خود این احساس را تجربه کند که زندگی‌اش معنا دارد و خود را به‌عنوان یک شخص دارای ارزشی بداند این احساس

*مسئول مقاله: فاطمه قاسمی نیایی
آدرس: تهران، تقاطع بزرگراه شهید همت، دانشکده روانشناسی، دانشگاه علامه طباطبایی. تلفن:۰۹۸۹۰۱۴۹۳۸۱۵۳+ E-mail:fatemehghaseminia200200@gmail.com

[Downloaded from cjhaa.mubabol.ac.ir on 2026-10-07]

[DOI: 10.22088/cjhaa.3.1.43]

بر روی سلامت، سازگاری کارکردی و مکانسیم‌های انطباق‌پذیری وی تأثیر عمده‌ای برجا می‌گذارد(۷). عوامل بسیاری در شکل‌گیری معنای زندگی و نوع نگاه یک فرد به زندگی دخیل‌اند، منابع معنای زندگی به آن دسته حوزه‌ها و عواملی اشاره دارد که به زندگی معنا می‌دهند (حوزه‌هایی مانند معنویت، کار، رشد و..). مطالعات صورت گرفته در رابطه با منابع معنای زندگی حاکی از این هستند که با توجه به مرحله تحولی که فرد در آن قرار دارد می‌توان شاهد تغییراتی در منابع معنابخشی به زندگی او بود(۸). پژوهش Ju و همکاران در سال ۲۰۱۳ نشان داد که معناداری زندگی با خوش‌بینی و بهزیستی روانی در سالمندان سرای سالمندان رابطه معنادار و مثبت دارد(۹). براساس پژوهش Park در سال ۲۰۱۰ معنای زندگی و پرسش پیرامون آن می‌تواند در سازگاری با استرس‌های زندگی تأثیرگذار باشد(۱۰).Park و همکاران درسال ۲۰۰۸ در پژوهشی به این نتیجه دست یافتن که دستیابی به معنای زندگی می‌تواند در سازگاری بیماران سرطانی اثرگذار باشد(۱۱).

به‌طورکلی با توجه به افزایش جمعیت سالمندان و لزوم سازگاری و سلامت این قسم از جمعیت در حال افزایش و همچنین اهمیت معنا و فلسفه زندگی در انسجام‌یافتگی و سلامت سالمندان و خلأ پژوهش‌های کافی در این زمینه محقق درصدد کشف مؤلفه‌های اثرگذاری است که می‌تواند درگذر از بحران معنا مؤثر باشد.

مواد و روش‌ها

یکی از روش‌های تحقیق که به‌ویژه در چند دهه اخیر مورداستفاده زیادی قرارگرفته است تحقیقی کیفی است. تحقیق کیفی به مجموعه فعالیت‌های بامعنایی اطلاق می‌شود که باهدف توسعه درک و فهم زندگی اجتماعی انسان‌ها و کشف چگونگی ساخت معنا از سوی انسان‌ها انجام می‌شود(۱۲). در این پژوهش نیز محقق درصدد دستیابی به معنای زندگی و عواملی است که در شکل‌گیری این احساس از دیدگاه سالمندان دخیل‌اند لذا روش تحقیق کیفی به دلیل مناسبت با موضوع پژوهش مورداستفاده قرارگرفته است.

تحقیق کیفی دارای روش‌های متفاوتی است که یکی از روش‌های آن نظریه زمینه‌ای یا "گراند تئوری "نام دارد، نظریه‌پردازی داده بنیاد، روالی نظام‌مند و کیفی است جهت تولید نظریه‌ای که یک فرآیند ، کنش یا برهم‌کنش را درباره یک موضوع خرد واقعی در سطح مفهومی کلی تشریح می‌کند(۱۳). در این روش داده‌ها ابتدا در یک سطح توصیفی مطالعه می‌شوند و همچنان که تحلیل ادامه می‌یابد به واحدهای کوچک‌تر و کوچک‌تر سازمان‌دهی می‌شوند، سازمان‌دهی مفاهیم به‌طور فزاینده‌ای انتزاعی‌تر و تبیینی‌ترشده تا آنجا پیش می‌رود که بتوان آن را به‌وسیله یک چارچوب یا فرآیند کلی و جامع تعبیر کرد(۱۴).در این روش، فرایند نمونه‌گیری، گردآوری و تحلیل و تفسیر داده‌ها جدا از یکدیگر نبوده و محقق این فرایند تجزیه‌وتحلیل و انجام کدگذاری‌ها را بر اساس الگوی پارادایمی موجود درروش تحقیق یعنی شرایط علی، شرایط زمینه‌ای پدیده و استراتژی‌ها و راهبردهای به کار گرفته‌شده، مشخص می‌کند و سپس در مرحله مرتبط ساختن فرایند با تحلیل داده‌ها، شکل‌گیری مفاهیم اصلی و فرعی با شرایط ساختاری پدیده (یعنی شرایط علی، زمینه‌ای و استراتژی‌ها) ارتباط داده می‌شوند(۱۵).

در پژوهش حاضر برپایه تحقیقات پیشین صورت گرفته سؤالاتی در قالب مصاحبه اکتشافی نیمه ساختارمند، به‌عنوان معمول‌ترین روش گرداوری اطلاعات در رویکرد کیفی در سه بعد جسمانی، روانی و اجتماعی سالمندان پرسیده شد و سپس با ادامه روند مصاحبه دیدگاه سالمندان در خصوص معنای زندگی و عواملی که در ایجاد این دیدگاه نزد آنان مؤثر بوده است بررسی گردید. روش نمونه‌گیری در این پژوهش روش هدفمند است که محقق بنا بر صلاحدید خود با۱۷مرد و زن سالمند بالای ۶۵سال در محله‌های گلدشت شرقی و کوی ارتش خرم‌آباد را انتخاب کرده و مورد مصاحبه قرار گرفتند، در هر مرحله با استفاده از مصاحبه اکتشافی درصدد کشف مؤلفه‌های اثر گذارد در کسب معنای زندگی برآمد. مدت مصاحبه با هر سالمند در حدود ۱۵-۲۰دقیقه بود، ازجمله معیارهای ورود به تحقیق، علاقه و همکاری سالمندان برای پاسخ به سؤالات، داشتن سن بالای ۶۵ سال و نداشتن بیماری شدید جسمانی و روانی بود. در این پژوهش اصول اخلاقی مانند کسب رضایت آگاهانه جهت مصاحبه و ضبط صدا، دادن اختیار جهت کناره‌گیری از انجام مصاحبه و اطمینان آفرینی در خصوص رازداری و پنهان ماندن نام آن‌ها رعایت گردید. استادان دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبایی این پژوهش را به لحاظ اخلاقی تائید کرده‌اند.

در مرحله تجزیه‌وتحلیل داده‌های به‌دست‌آمده در این روش ، ابتدا با گوش دادن مصاحبه‌های ضبط‌شده و روی کاغذ آوردن آن‌ها نکات و مواردی که می‌توانست در ارتباط بامعنای زندگی سالمندان باشد مشخص شد و سپس در مرحله بعدی با کدگذاری باز نامی تخصصی به آن‌ها داده شد، در مرحله کدگذاری محوری مؤلفه‌های مشابه در گروه‌های مرتبط طبقه‌بندی شدند تا از پراکندگی آن‌ها جلوگیری شود و در مرحله آخر نیز در سطحی انتزاعی‌تر آن‌ها را در قالب یک نظریه منسجم با عنوان عوامل تسهیل‌گر بحران معنا در سالمندان شکل داده شد.کدگذاری باز ، فرایند تحلیلی است که از طریق آن مفاهیم شناسایی‌شده و ویژگی‌ها و ابعاد آن‌ها در داده‌ها کشف می‌شوند(۱۶). کدگذاری محوری فرآیند ربط دهی مقوله‌ها به زیر مقوله‌ها و پیوند دادن مقوله‌ها در سطح ویژگی‌ها و ابعاد است. این کدگذاری به این دلیل محوری نامیده شده است که کدگذاری حول محور یک مقوله تحقق می‌یابد(۱۷). در مرحله کدگذاری انتخابی یک نظریه از روابط فی‌مابین مقوله‌های موجود در مدل کدگذاری محوری به دست می‌آید، این نظریه شرحی انتزاعی برای فرایندی که در پژوهش مطالعه می‌شود ارائه می‌دهد(۱۸). بعد از دست‌یابی یافته‌های نهایی در خصوص راهبردهای تسهیل گر معنایابی در سالمندان جهت اعتبار یابی به استادان گروه مشاوره دانشگاه علامه طباطبایی ارائه شد و اصلاحات لازم انجام گرفت، همچنین اطلاعات و یافته‌های نهایی با سالمندان موردمطالعه درمیان گذاشته شد و مورد تائید آن‌ها قرار گرفت.

یافته‌ها

بر اساس مصاحبه با ۱۷مرد و زن سالمند پیرامون معنای زندگی و مؤلفه‌های اثرگذار در آن، طرح مفهومی نهایی در قالب جدول شماره ۱به دست آمد.

زایندگی

الف) موفقیت فرزندان: فرزند به‌عنوان ثمره زندگی در ارزیابی نهایی سالمندان مهر تأییدی بر موفقیت و شکست فرد است. موفقیت فرزندان می‌تواند برای سالمندان نشان‌دهنده موفقیت خود آن‌ها باشد اینکه چرا موفقیت فرزندان را

[Downloaded from cjhaa.mubabol.ac.ir on 2026-10-07]
[DOI: 10.22088/cjhaa.3.1.43]

در بحث زایندگی قرار داده‌ایم به‌این‌علت است که زایندگی مفهومی ست که در آن فرد همواره روبه‌جلو حرکت می‌کند و در اتصال به دیگران و در یک چرخه روبه‌جلو تقویت‌کننده و پشتوانه‌ای برای مهره بعد از خود است. دیدن موفقیت ثمره زندگی فرد در قالب فرزندان بدین معناست که فرد وظیفه خود را به‌درستی انجام داده است که این امر می‌تواند در معنایابی زندگی سالمندان اثرگذار باشد. به‌عنوان‌مثال سالمند مرد ۷۰ ساله‌ای گفت" وقتی می‌بینی بچه‌هات به‌جایی رسیدن و موفق شدن آدم حس خیلی خوبی نسبت به خودش به‌عنوان پدر و مادر داره، یا سالمند زن ۶۵ساله‌ای گفت" من الان وقتی دخترمو می‌بینم که پزشک شده و خیلی موفقه به‌عنوان یک زن همون حس موفقیت و ارزششو منم به عنوان مادرش حس می‌کنم و احساس غرور می‌کنم که چنین بچه‌ای رو به دنیا آوردمو بزرگ کردم".

ب)انتقال خرد: زایندگی تنها در رشد فرزندان و مشاهده آن‌ها ایجاد نمی‌شود بلکه در پس این مفهوم نوعی به جلو راندن مهره‌های پس از خود چه در قالب فرزندان و چه در قالب نسل جوان جامعه است. ارائه توصیه و راهنمایی کردن نسل جوان و انتقال خرد و تجربه اندوخته شده عمر در فرد این احساس را ایجاد می‌کند که در چرخه پویا زندگی سهمی ارزشمند دارد و زندگی و وجودش را معنادار یابد. محقق در این پژوهش انتقال خرد در سالمندی را در امتداد زایندگی شروع‌شده در دوران سالمندی می‌داند و انتقال خرد را کارکردی نهفته در مفهوم گسترده زایندگی می‌داند. به‌عنوان‌مثال سالمند مرد ۷۵ساله‌ای گفت" وقتی میشینم چه بچه‌های خودم چه جوونا رو راهنمایی می‌کنم راه و چاهشونو نشونشون می دم حس می‌کنم ارزشمند و مفیدم و به درد می‌خورم و از این رفتارم احساس خیلی خوبی به هم دست میده، سالمند زن ۶۶ساله‌ای گفت" من همیشه چه دخترام چه عروسام و حتی دخترای دیگه رو هم راهنمایی می‌کنم چه درباره خونه داری باشه، چه درباره ارتباط با همسر و خونواده همسر باشه خیلی راهنمایشون میکنم که خدایی نکرده اشتباهی نکنن و خیلی احساس خوبی دارم از این راهنمایی کردن خلق خدا اصلا خیلی ثواب دارد".

تیپ شخصیتی

درون‌گرایی و برون‌گرایی: این دو نوع تیپ شخصیتی باهم در نظر گرفته‌شده‌اند زیرا عمده بحث درباره یک مفهوم است که در ادامه مشخص می‌شود. افراد برونگرا بیش از افراد درون‌گرا احساسات و افکار خود را با مردم در میان می‌گذارند و در برابر مشکلات و مسائلشان بیشتر درصدد کمک خواستن از دیگران برمی‌آیند. سالمندان برون‌گرا که بیش از دورنگریان در برابر مشکلاتشان از دیگران کمک می‌گیرند بهتر می‌توانند سازار شوند و مشکلاتشان را حل کنند که البته این مورد در بحث برقراری ارتباط منسجم قابل‌بررسی است اما نکته اصلی در اینجا تیپ شخصیت درون‌گرا است. در دوران سالمندی افرادی که بیشتر به ابعاد دورنی خود توجه می‌کنند و در ورای دنیای شلوغ بیرونی که در این مرحله به دلیل مسائل و مشکلات سالمندان به مهره‌ای نیمه‌سوخته بدل می‌شوند، اشتغال فکری درونی مسیر تازه و روبه رشدی است که در مقابل آن‌ها قرار دارد، به بیان ساده‌تر سالمندی که در دنیای بیرونی دیگر قادر به رشد و انجام دادن کارهای جدید نیست می‌تواند در مسیر درونی و اشتغال به مسائل معنوی و غیرمادی این بار در این مسیر که شرط سنی و جسمی خاصی نمی‌طلبد قدم بگذارد و پویایی خود را حفظ کند و درنتیجه احساس خوشایند روانی بهتری را تجربه کند. مفهوم نهفته در این بخش همان بینش یا نوعی درون‌نگری است که در بین مصاحبه‌شوندگان دیده می‌شد اما اینکه آیا بینش و دورنگری در تیپ شخصیتی درون‌گرا بیشتر از برونگرا دیده می‌شود یا خیر نیازمند تحقیقات بیشتری است. در این پژوهش افراد سالمندی که درون‌نگری بالاتری داشتند بهتر از دیگران می‌توانستند زندگی را بامعنا تجربه کنند. به‌عنوان‌مثال سالمند مرد ۶۸ساله‌ای گفت" وقتی میشینم و با خود فکر می‌کنم که من کی هستم و چه‌کارهایی رو انجام دادم و وقتی با خودم خلوت می‌کنم و به کارها و رفتارهام فکر می‌کنم تهش به نتایجی می‌رسم که اونوقت بهتر می‌تونم برا زندگیم و ارتباطم با بقیه تصمیم بگیرم".

روابط عاطفی منسجم

الف)روابط مثبت با همسر: ارتباط عاطفی مثبت در قالب عشق نسبت به همسر بعد از گذر از مراحل مختلف و پایدار ماندن در دوران سالمندی بسیار ارزشمند است و می‌تواند بر سلامت سالمندان اثرگذار باشد. عشق در کنار انتقال این پیام که دیگری ارزشمند و لایق ستایش است در صورت متقابل بودن می‌تواند تقویت‌کننده این احساس در فرد باشد که او نیز ارزشمند است. ارتباط مثبت با همسر در دوران سالمندی نشانه موفقیت و کارکرد مثبت فرد درگذر از مراحل زندگی است که می‌تواند در سلامت روانی و حتی جسمانی فرد اثرگذار باشد و برایش احساس معنا برای زندگی ایجاد کند. به‌عنوان‌مثال سالمند مرد ۷۲ ساله‌ای گفت" شکر خدا بعد از نزدیک ۴۵ سال زندگی مشترکم با خانمم خیلی رابطمان خوبه میرم خونه دلم براش تنگ میشه گرماش تو خونس وقتی میشینم کنارشو با آرامش تعریف می کنیمو چای می‌خورم حس می‌کنم تمام دنیا مال منه حس می‌کنم من یه برندم". سالمند زن ۶۹ ساله‌ای گفت:" منو همسرم هنوز که هنوزه بدون هم جایی نمیریم بعد گذشت این‌همه سال خیلی به همسرم وابستم بااینکه پیر شده ولی من هنوزم اونو مثل یه کوه میدونم که پشتمه و از این بابت خیلی حس خوشبختی میکنم".

ب)حمایت عاطفی دوستان و خانواده: حمایت عاطفی نوعی از حمایت اجتماعی است. حمایت عاطفی از سوی دوستان و خانواده برای سالمندان نشان از اهمیت آن‌ها و اتصال و همبستگی آن‌ها با جامعه خود می‌باشد. سالمندانی که در انزوای اجتماعی و عاطفی به سر می‌برند خود را جدا از دیگران می‌دانند که از دست دادن بعد اجتماعی دیر یا زود به از دست رفتن بعد شخصی و احساس من هستم و من ارزشمند هستم منجر می‌شود. زمانی که سالمندان حمایت عاطفی و اجتماعی لازم را از طرف دوستان و خانواده خود دریافت می‌کنند ضمن افزایش عزت‌نفس خود از معناداری و سازگاری بالاتری برخوردار می‌شوند. برای مثال سالمند مرد ۷۶ ساله‌ای گفت" وقتی بچه‌هات بهت سر میزنن به دردت میخورن دوست دارن، وقتی میای تو این پارک دوستای قدیمیتو میبینی که اگه یه روز نری احوالتو از همه میپرسن فکر میکنی خیلی مهم و باارزشی اینا خیلی به آدم روحیه میدن و باعث میشن فکر کنی زندگی ارزش زندگی کردنو داشته".

کسب جایگاه اجتماعی مجدد

الف)اشتغال بعد از بازنشستگی: بازنشستگی بخصوص برای مردان رویداد بسیار مهمی است چراکه مردان با حرفه خود تا حدود زیادی خود را تعریف می‌کنند و هویت خود را می‌سازند، زمانی که شغل خود و جایگاه تصمیم‌گیری پیشین خود را از دست می‌دهند این مرحله به‌شدت در احساس هویت آن‌ها و معنای زندگی‌شان تأثیر می‌گذارد. فردی که پیش‌ازاین در رأس امور خانواده خود بود و در اجتماع نیز متناسب با شغل خودکار آیی لازم را داشته بعد از بازنشستگی

[Downloaded from cjhaa.mubabol.ac.ir on 2026-10-07]
[DOI: 10.22088/cjhaa.3.1.43]

خود را عنصری نافعال تلقی می‌کند. در این مرحله اشتغال مجدد و شروع به کار مجدد متناسب با توانایی‌های فعلی سالمندان می‌تواند برقراری پیوند جدید با اجتماع باشد و ایجاد این باور که فرد یک‌مهره فعال و مفید است که می‌تواند در زندگی خود و دیگران اثرگذار باشد و درنتیجه احساس معناداری کند. به‌عنوان‌مثال" سالمند مرد ۶۵ ساله‌ای گفت" بعد اینکه بازنشسته شدم به مدت خیلی زیادی افسرده شده بودم فکر می‌کردم سربار دیگران شدم تا اینکه با خودم گفتم بهتره برم یه مغازه‌ای بازکنم هم پولی دربیارم که دستم به کسی دراز نباشه هم اینکه سرگرم باشم الان که مشغول به کار شدم خیلی حس خوبی دارم فکر می‌کنم مثل قدیم هنوز رو پای خودم هستم".

ب) مشارکت اجتماعی: منظور از مشارکت اجتماعی ورود سالمندان به گروه‌های اجتماعی و ورزشی و تفریحی است که ضمن برآورده کردن نیازهای تفریح می‌توانند از نیازهای حمایتی و عاطفی نیز برخوردار شوند و خود را در حرکات و پیوندهای جمعی سهیم بداند. اگر به دوران سالمندی این‌گونه نگاه شود که مرحله است که فرد با آسایش بیشتر به‌دوراز مسئولیت‌های اجتماعی می‌تواند به نیاز لذت و تفریح خود دست یابد آنگاه سالمندی شاید بهترین مرحله و ثمره مراحل پیشین شود. البته دست‌یابی به چنین احساسی نیازمند سایر شرایط ازجمله وضعیت اقتصادی و حمایتی هست تا بعد از تأمین آن‌ها فرد بتواند به چنین مرحله‌ای دست پیدا کند. به‌طورکلی مشارکت اجتماعی فرد سالمند می‌تواند به‌سلامت جسمانی و روانی آن‌ها کمک کند. به‌عنوان‌مثال سالمند زن ۷۰ ساله‌ای گفت"با زنانی مسجدمون میریم زیارت میریم مشهد و کربلا خداروشکر خیلی خوبه ادم هم روحیش عوض میشه هم مثلا تو جلسه قران که خانم های مسجد میزارن برای خودمون میشینیم هم صحبتی میکنیم هم اینکه ثوابی میبریم خیلی خوبه وقتی بیای تو این جمع ها". سالمند مرد ۶۹ ساله ای گفت" همراه با همکارای بازنشسته قدیمیم و دوستام آخر هفته ها میریم کوه گاهی وقتا شبم میمونیم خیلی خوبه منکه فکر نمیکنم پیر شدم و الان سنیه که دارم لذتش میبرم".

معنویت

الف)دین‌داری: دین‌داری خود را متصل کردن به قدرتی بالاتر و تفسیر و تعبیر امور در قالب آن می‌باشد. در این پژوهش سالمندان مورد مصاحبه با اعتقاد به خداوند و همچنین اعتقاد به حکمت خداوند و جهان آخرت در ارزیابی زندگی خود شکست‌های خود را به حکمت خداوند نسبت می‌دانند و با امید در پی ارضای نیازها و اهداف خود حتی در جهان دیگر بودند. چنین عقایدی ورای نوع آیین خاص می‌تواند برای فرد نوعی احساس معنا ایجاد کند و در سایه آن به سلامت روانی و جسمانی دست یابند. به‌عنوان‌مثال سالمند مرد ۶۶ ساله‌ای گفت" وقتی میشینم و فکر میکنم که تو زندیم خیلی چیزارو به دست نیوردم به خودم میگم لابد قسمت نبوده لابد خدا نخواسته شاید اگه اونارو به دست میاوردم برام بد میشد گمراه میشدم بعد که با خود اینطور میگم و میرم نمازی میخونم خیلی آروم میشم". سالمند زن ۷۳ساله ای گفت" گاهی وقتا خیلی ناراحت میشم خیلی دلم میگیره برای این پیری و ناتوانی که دارم بعدش که میرم با خدا راز و نیاز میکنم خیلی آروم میشم صبرم بالاتر میره و آرامش پیدا میکنم".

ب)کسب فلسفه منسجم: مصاحبه‌شوندگان ما در این پژوهش فلسفه زندگی خود را در راستای دیداری‌شان به دست می‌آوردند ولی در بحثی کلی‌تر گاهی بدون در نظر گرفتن هر آیین و اعتقادی افراد بنا به نظرات خود می‌توانند زندگی را برای خود به‌گونه‌ای تعریف کنند و برای آن فلسفه خاصی در نظر بگیرند که این نوع نگاه می‌تواند در ایجاد معنی به زندگی و درنتیجه سازگاری و سلامت آن‌ها اثرگذار باشد . سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که چه نوع فلسفه‌هایی می‌تواند به زندگی معنا دهد و چه نوع فلسفه‌هایی درنهایت فرد را به پوچی می‌کشاند. در تحقیق حاضر فلسفه نشأت گرفته از دین برای مردم ایجادکننده حس معنا در زندگی بود. برای مثال سالمند مرد ۷۷ساله‌ای گفت" بعدازاین همه‌سال که دارم زندگی می‌کنم می‌فهمم زندگی چیزی جز گذاشتن به نام و خاطره خوب از خودت نیست اگه تونسته باشی نام خوبی از خودت به جا گذاشته باشی پس این زندگیت معنی‌دار میشه ولی اگه نتونسته باشی و همه ازت ناراضی باشن خود دیه این زندگی کردنتم بی معنی و ارزشی نداره".

جدول ۱ . طبقات اصلی و فرعی عوامل تسهیل‌گر بحران معنا در سالمندان

طبقات فرعی	طبقات اصلی	موضوع محوری
موفقیت فرزندان انتقال خرد	زایندگی	عوامل تسهیل‌گر بحران معنا در سالمندان
درون‌گرا برون‌گرا	تیپ شخصیتی	
روابط مثبت با همسر حمایت عاطفی دوستان و خانواده	روابط عاطفی منسجم	
اشتغال بعد از بازنشستگی مشارکت اجتماعی	کسب جایگاه اجتماعی مجدد	
دین‌داری کسب فلسفه منسجم	معنویت	

بحث و نتیجه‌گیری

در این مطالعه باهدف تبیین معنای زندگی با ۱۷ نفر از سالمندان به مدت ۱۵-۲۰ دقیقه مصاحبه انجام شد. بر اساس یافته‌های پژوهش عوامل تسهیل‌گر گذر سالمندان از بحران معنا در قالب زایندگی، تیپ شخصیتی، روابط عاطفی منسجم، کسب جایگاه اجتماعی مجدد و معنویت با زیر مؤلفه‌های مختص به هر یک موردبررسی قرار گرفت. زایندگی در قالب موفقیت فرزندان و انتقال خرد و کمک به نسل بعدی برای پیشرفت و حرکت به جلو ازجمله راهبردهایی است که می‌تواند به معنایابی زندگی سالمندان کمک کند. Erickson نیز در دوران میان‌سالی تحت عنوان زایندگی در برابر رکود به این ویژگی اشاره می‌کند و در ادامه بیان می‌کند که مفهوم علاقه اجتماعی و زایندگی در مرحله بعدی یعنی سالمندی نیز ادامه پیدا می‌کند و تأثیر بسیاری در نیروی حاصل از این مرحله یعنی خرد دارد. Erickson خودش به‌عنوان یک فرد سالخورده اظهار داشت که زایندگی (تمرکز بزرگ‌سال پخته) از آنچه او در آغاز هنگام ساختن نظریه خود تصور کرده بود مهم‌تر است. بیشتر ناامیدی افراد سالخورده درواقع ادامه احساس رکود است، زایندگی که در مرحله هفتم زندگی ایجاد می‌شود مهم‌ترین عاملی است که در مرحله هشتم و نهایی به هویت خود و ایجاد معنا کمک می‌کند (۱۹). تیپ شخصیتی که در این پژوهش عمده بحث بر روی تیپ شخصیتی درون‌گرا با ویژه درون‌نگری و بینش است ارتباط بسیاری با معنایابی در زندگی سالمندان زن و مرد مورد مصاحبه داشت. سالمندانی که درون‌نگری و بینش بالاتری دارند

[Downloaded from cjhaa.mubabol.ac.ir on 2026-10-07]
[DOI: 10.22088/cjhaa.3.1.43]

نسبت به دیگر سالمندان بیشتر زندگی را معنادار دانسته و درنتیجه از سطح سلامت و سازگاری بالاتری برخوردارند. نتایج نشان داده است که بین ذهن آگاهی و معنایابی رابطه مثبت و معناداری وجوداردد(۲۰).

روابط عاطفی منسجم و داشتن حمایت اجتماعی و عاطفی از جانب همسر و دوستان و خانواده عامل دیگری است که بر اساس یافته‌های این پژوهش می‌تواند در معنایابی و درنتیجه سلامت جسمانی و روانی سالمندان اثرگذار باشد، اینکه سالمندان بدانند دیگران به آن‌ها توجه می‌کنند و آن‌ها را ارزشمند می‌دانند می‌تواند بر احساس خود ارزشمندی آن‌ها و درنتیجه بالا رفتن معنا و ارزشمندی زندگی آن‌ها تأثیرگذار باشد. پژوهش Wong و همکاران در تحقیقی در سال ۲۰۱۴ که برزنان سالمند انجام دادند نشان می‌دهند که حمایت عاطفی که یکی از انواع حمایت اجتماعی است، بیشترین تأثیر بر سلامت جسمی و روانی و سطح معناداری زندگی آن‌ها دارد (۲۱).حسینی، مجدی و اسماعیلی در سال۱۳۹۶در پژوهشی تحت عنوان نقش مؤلفه‌های حمایت اجتماعی در سلامت عمومی سالمندان به این نتیجه دست یافتند که اولاً سطح سلامت عمومی مردان بالاتر از زنان است و دوما در بین ابعاد حمایت اجتماعی، حمایت عاطفی بالاترین ارتباط را با سلامت عمومی در سالمندان به‌طورکلی دارد(۲۲).

کسب جایگاه اجتماعی مجدد با زیر مؤلفه‌های اشتغال مجدد بعد از بازنشستگی و مشارکت اجتماعی در قالب عضویت در گروه‌های اجتماعی و تفریحی می‌تواند راهی برای پیوند دوباره فرد سالمند با جامعه خود و درنتیجه ایجادکننده احساس معنا و رضایت در سالمندان شود. برهانی نژاد و همکاران در سال۱۳۹۵ در پژوهشی با عنوان رابطه مشارکت اجتماعی با رضایت از زندگی در سالمندان به این نتیجه رسیدند که بین مشارکت اجتماعی و رضایت از زندگی در ابعاد گوناگون رابطه مثبت و معناداری وجود دارد(۲۳).Yamazakiو همکاران در مطالعه خود نشان دادند که مردان سالمندی که به دلیل از دست دادن اشتغال درآمد سالانه خانوار کمتری داشتند ازنظر کلیه شاخص‌های کیفیت زندگی و معناداری نمرات پایین‌تری را گزارش نمودند(۲۴).

معنویت به‌عنوان مؤلفه آخر و تسهیل‌گر گذر از بحران معنا در سالمندان با دو زیر مؤلفه‌ی مرتبط با توجه به بافت اجتماعی و فرهنگی سالمندان موردمطالعه در دو مؤلفه دین‌داری و کسب فلسفه منسجم موردبررسی قرار گرفت. معنویت به‌طورکلی می‌تواند عاملی قوی در ایجاد احساس معناداری در سالمندان زن و مرد شود. جعفری و حسامپور در پژوهشی با عنوان پیش بینی رضایت از زندگی براساس هوش معنوی و سرمایه‌های روانشناختی در سالمندان به این نتیجه دست یافتند که معنویت در رضایت از زندگی و سطح معناداری زندگی آنها تاثیر بسزایی دارد(۲۵). عابدی و همکاران در پژوهشی تحت عنوان بررسی رابطه معنای زندگی و سلامت معنوی در سالمندان مقیم آسایشگاه های شهرستان شمیرانات، به این نتیجه دست یافتند که معنای زندگی و سلامت معنوی باهم دارای رابطه مثبت و معناداری هستند و این دو میتوانند در سطح معناداری و سلامت زندگی سالمندان اثرگذار باشند(۲۶). این نتیجه می تواند ارتباط بین فلسفه منسجم و دینداری در تحقیق حاضر را تقویت کند.

از جمله محدودیت های پژوهش حاضر مواردی قابل ذکر است، به دلیل استفاده از رویکرد کیفی و روش نمونه گیری غیر تصادفی به دلیل نبود شانس برابر برای همه افراد جامعه ، تعمیم یافته ها از نمونه به جامعه امکان پذیر نمی باشد و با خطلا همراه است. نحوه جمع آوری اطلاعات در قالب مصاحبه اکتشافی نیمه ساختار یافته به دلیل امکان دخالت نظر شخصی فرد مصاحبه کننده می تواند از اعتبار یافته های پژوهش تاحدودی بکاهد، همچنین مشکلات مربوط به مصاحبه با سالمندان به دلیل عدم همکاری آنها و تاحدودی نبود احساس امنیت و اعتماد از جمله دیگر محدودیت‌های این پژوهش است.

در پایان پیشنهاد می شود با هدف کاربردی کردن این پژوهش بنیادین، با به کارگیری یافته‌های حاصل از این تحقیق پیرامون تبیین معنای زندگی از دیدگاه سالمندان و عوامل تسهیل‌گر در گذر از بحران معنا در کار با این گروه در قالب مشاوره‌های فردی و گروهی و استفاده مسولین در امور اجرایی مرتبط با سالمندان، به مواردی همچون اشتغال مجدد سالمندان با توجه به توانایی های آنها، مشارکت دادن آنها در امور اجتماعی، برنامه ریزی جهت امور رفاهی و تفریحی سالمندان، ارایه کمک های مشاوره ای و حمایتی به سالمندان درگیر در تجربه سوگ، تهیه و ارایه کتاب های مناسب در خصوص فلسفه زندگی و معنایابی سالمندان و همچنین برگزاری جلسات توانمندسازی سالمندان با موضوعات مرتبط با مرحله سنی آنها و...توجه لازم شود. براساس یافته های به دست آمده از مصاحبه با ۱۷زن و مرد سالمند عوامل تسهیل‌گر گذر از بحران معنا در قالب مولفه های زایندگی، تیپ شخصیتی، برقراری ارتباطات عاطفی منسجم، کسب جایگاه اجتماعی مجدد و معنویت با زیر مولفه های مختص به هر مولفه بود. بستر سازی در جهت این عوامل از جانب مشاوران و مسولین در امور مرتبط با این قشر از جامعه، می تواند به سالمندان در سازگاری مناسب با این دوره سنی تاثیرگذار باشد و ضمن کاستن از مسایل و مشکلات آنها زمینه های انجام تکالیف و وظایف رشدی مختص به این مرحله را در سالمندان ایجاد کند و آنها را به نیروی خرد به عنوان ثمره دوران سالمندی برساند.

تقدیر و تشکر

برخود لازم می‌دانیم از تمامی کسانی که در این پژوهش ما را یاری کرده‌اند، خصوصاً سالمندان محترم شهرستان خرم آباد، منطقه گلدشت و کوی ارتش که با صبر و شکیبایی به سؤالات تحقیق پاسخ داده‌اند، سپاسگزاری و قدردانی کنیم.

[Downloaded from cjhaa.mubabol.ac.ir on 2026-10-07]

[DOI: 10.22088/cjhaa.3.1.43]

Factors Facilitating the Meaning Crisis in the Elderly: A Qualitative Study

M. Esmaeili (PhD)[1], F. Ghasemi Niai (MA)*[2]

1.Faculty of Counselling, Allameh Tabatabaei University, Tehran,I.R.Iran
2.Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabatabaei University, I.R.Iran

Caspian Journal of Health and Aging; 3(1); Spring&Summer 2018; PP: 43-50
Received: Jul 27th 2017, Revised: Aug 16th 2017, Accepted: Aug 25th 2018.

ABSTRACT

BACKGROUND AND OBJECTIVE: Meaning of life in the final stage of the life cycle as an integrated stage against disappointment can affect the mental and physical health of elderly people; therefore, the aim of this study was to discover the effective components in the transition from the crisis of meaning among elderly persons to identify the aspects of this issue in order to prevent and grow the necessary actions.

METHODS:

Materials and methods: In line with the aim of the research, the required information was obtained through a qualitative approach and the method of the basic theory by using purposeful sampling and at each stage, taking into account the analysis of previous data from the seventeen men and women who were willing to complete the interview.

FINDINGS: The findings of this study included the main components of birth, personality type, integrated emotional communication, regaining social status and spirituality as facilitators of the transition from the age-old crisis of meaning to the related sub-components.

CONCLUSION: According to the results of this research, the presence of factors of birth, personality type, integrated emotional communication, regaining social status and spirituality can facilitate the passage of the person in the age-old crisis of meaning. Considering the problems and issues of the elderly people lacking the meaning of life, the results of the current study indicated the importance of this process from the perspective of therapists and consultants. Of course, the cultural and personal differences should be paid attention in the course of treatment.

KEY WORDS: *Aging, Crisis of meaning, Grounded theory.*

Please cite this article as follows:

Esmaeili M, Ghasemi Niai F. Factors Facilitating the Meaning Crisis in the Elderly: A Qualitative Study. CJHAA. 2018;3(1):43-50.

***Corresponding author: Fatemeh Ghasemi Niai (MSc)**
Address: Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabatabaei University, Dehkadeh-ye-Olympic, Tehran, I.R.Iran
Tel: +98 9014938153
E-mail: : Fatemehghaseminia200200@gmail.com

[Downloaded from cjhaa.mubabol.ac.ir on 2026-10-07]

[DOI: 10.22088/cjhaa.3.1.43]

References

1. Schulenberg SE, Strack KM, Buchanan EM. The Meaning in Life Questionnaire: Psychometric properties with individuals with serious mental illness in an inpatient setting. J Clin Psychol. 2011;67(12):1210-9. doi: 10.1002/jclp.20841.

2.Steger MF, Frazier P, Oishi S, Kaler M. The meaning in life questionnaire: assessing the presence of and search for meaning in life. J Couns Psychol. 2006;53:80–93.

3.De-Deus G1, Moreira EJ, Lopes HP, Elias CN. Extended cyclic fatigue life of F2 ProTaper instruments used in reciprocating movement. Int Endod J. 2010;43(12):1063-8.

4.World Health Organization. WHO policy on TB infection control in health-care facilities, congregate settings and households. www.who.int/tb/publications/2009/9789241598323/en/ Date last accessed: December 13, 2012. Date last updated: 2009.

5.Moradi-Lakeh M, Vosoogh-Moghaddam A. Health sector evolution plan in Iran; equity and sustainability concerns. Int J Health Policy Manag. 2015;4(10):637-40. doi: 10.15171/ijhpm.2015.160.

6.Yeates Conwell, Kimberly Van Orden, Eric D Caine. Psychiatr Clin North Am. 2011; 34(2):451–68.

7.Walker A, Mollenkopf H. International and multi-disciplinary perspectives on quality of life in old age: Conceptual issues. InQuality of life in old age. Dordrecht: Springer;2007.pp: 3-13.

8.Steger MF, Shim Y, Rush BR, Brueske LA, Shin JY, Merriman LA. The mind's eye: A photographic method for understanding meaning in people's lives. J Positive Psychol. 2013;8(6):530-42.

9.Ju H, Shin JW, Kim C-w, Hyun M-h, Park J-w. Mediational effect of meaning in life on the relationship between optimism and well-being in community elderly. Arch Gerontol Geriatr.2013;56(2):309-13. doi: 10.1016/j.archger.2012.08.008.

10.Park CL. Making sense of the meaning literature: an integrative review of meaning making and its effects on adjustment to stressful life events. Psychological bulletin. 2010;136(2):257-301.

11.Park CL, Edmondson D, Fenster JR, Blank TO. Meaning making and psychological adjustment following cancer: the mediating roles of growth, life meaning, and restored just-world beliefs. J Consult Clin Psychol. 2008;76(5):863-75.

12.Fayaz I, Kazemi S, Raeisoon M, Mohammadi Y. The relationship between learning motivational beliefs and control source dimensions with academic achievement of students in Birjand University of Medical Sciences. rme. 2016;8(2):69-76.

13.Creswell J W. Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research.2nded. Upper Saddle River, NJ:Prentice Hall;2005.

14.Priya KR. Grounded theory methodology. The Encyclopedia of Cross-Cultural Psychology. 2013;2:626-31.

15.Glaser BG, Strauss AL. Discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research.1st Ed. New York: Routledge; 2017.

16.Dey I. Grounding grounded theory: Guidelines for qualitative inquiry: Crane Library at the University of British Columbia. San Diego: Academic CrossRef; 2012.

17.Glaser B, Bailyn L, Fernandez W, Holton JA, Levina N. What Grounded Theory Is…A Critically Reflective Conversation Among Scholars.2015;18(4):47-52. https://doi.org/10.1177/1094428114565028.

18.Hutchison AJ, Johnston LH, Breckon JD. Using QSR-NVivo to facilitate the development of a grounded theory project: an account of a worked example. Int J Soc Res Methodol. 2010;13(4):283-302.

19.Schultz D, Schultz S. Theories of personality (Translated by Yahya Seyed-Mohammadi). Tehran: Virayesh publication; 2008.

[Downloaded from cjhaa.mubabol.ac.ir on 2026-10-07]

[DOI: 10.22088/cjhaa.3.1.43]

20.Dhiman S. Mindfulness in the Workplace: Meaning, Role, and Applications. The Palgrave Handbook of Workplace Spirituality and Fulfillment. 2018:177-210.
21.Wong ST, Wu A, Gregorich S, Pérez-Stable EJ. What type of social support influences self-reported physical and mental health among older women? J Aging Health. 2014;26(4):663-78. doi: 10.1177/0898264314527478.
22.Hosseini A, Majdi AA, Esmaili AA. The role of social support in the general health of the elderly. jhosp. 2015;13 (4):115-21.
23.Borhaninejad V, Nabvi S, Lotfalinezhad E, Amini F, Mansouri T. Relationship between social participation and life satisfaction among older people. JNKUMS. 2017; 8 (4):701-11.
24.Yamazaki S, Fukuhara S, Suzukamo Y. Household income is strongly associated with health-related quality of life among Japanese men but not women. Public Health. 2005;119(7):561-7.
25.Jafari A, Hesampour F. Predicting Life Satisfaction Based On Spiritual Intelligence and Psychological Capital in Older People. sija. 2017;12(1):90-103.
26.Abedi Sh, Foroughan M, Khanjani M, Bakhshi E, Farhadi A. Relationship Between Meaning of Life and Spiritual Well-being in the Older People Residing in Nursing Homes Shemiranat, 2014. sija. 2016;11(3):456-65.

[Downloaded from cjhaa.mubabol.ac.ir on 2026-10-07]

[DOI: 10.22088/cjhaa.3.1.43]